

İslâm'da adaletin iki kanadı

Mustafa Çağrııcı, 3 Mart 2026

<https://www.karar.com/yazarlar/mustafa-cagrici/islamda-adaletin-iki-kanadi-1607085>

Dünkü yazımda genel olarak haklarının İslam kültüründe ‘Allah’ın hakları’ (hukûkullah) ve ‘kulların hakları’ (hukûku’l-ibâd) diye ikiye ayrıldığından bahsetmiştim. ‘İslâm’ın hücceti’ diye tanınan Gazzâlî, Allah’ın haklarıyla kulların hakları arasındaki güçlü ilişkiyi şöyle ifade eder:

“... Şayet sen öğretmen, öğrenci veya yöneticiysen bu işinle meşgul olman, bedensel ibadetlerden daha üstündür. Çünkü dinin temeli, Yüce ‘*Allah’ın emrine saygı*’ya götüren ‘**ilim**’ ile ‘*Allah’ın yarattıklarına şefkat*’ten doğan ‘**fayda**’dır. Aynı şekilde, şayet aile geçindiriyorsan ve (bununla ilgili) bir işin varsa bil ki, helal kazanç sağlayarak aileyi geçindirmek bedensel ibadetlerden daha üstündür” (*el-Erba ‘în fî Usûli’-d-Dîn*, Beyrut ts., s. 62).

Fahreddin er-Râzî, ‘*Mefâtîhu’l-Ğayb*’ (Beyrut 2000) adlı eserinde kırk küsur kez tekrar ettiği “*Allah’ın emrine saygı, Allah’ın yarattıklarına şefkat*” şeklindeki ilkesel ifadeyi yer yer hadis olarak da aktarmıştır. Râzî, bu ilkelerin, bütün akılların ve dinlerin ortak buyruğu olduğunu (XXVII, 86), bütün ahlâkî erdemlerin bu iki ilkede toplandığını belirtir (XXV, 178).

Allah’ın emrine saygı, O’nun varlığına ve birliğine iman edip, Kur’an ve Peygamber aracılığıyla bildirdiği hükümlerine uygun yaşamakla olur. *Allah’ın yarattıklarına şefkat* ise ‘kul hakları’ ya da ‘insan hakları’ kavramının içerdiği; insanların canları, bedenleri, şeref ve haysiyetleri, makam ve mevkileri, genel ahlâk ve adaba uygun hayat tarzları, dinî inanç ve yaşayışları gibi konulardaki kişilik haklarıyla mallarına ve aile fertlerine ilişkin haklarından oluşur. Bütün bu konular, özel bildirimler yanında, **hak, adalet** (adl/kıst) gibi kavramlarla ahlâkî ve/veya hukuki prensiplere dayandırılmıştır.

İlgili ayet ve hadislerden hareketle **kul hakları** konusundaki vecibeleri bir yönden iki kısma ayırabiliriz:

1- İnsanlara ait maddi ve manevi haklara saygı göstermek, *zarar vermemek*;

2- Dinî, ahlâkî ve hukukî hükümlerin insanlara verilmesini gerekli kıldığı hakları *onlara vermek*. Hukuk felsefesinde bunların ilkinde ‘düzeltici adalet’, ikincisine ‘dağıtıcı adalet’ denilmektedir.

Bir kimsenin, başkasına ait olan bir menfaati haksız yoldan elde etmeye kalkışması kul hakkına tecavüzdür ve bu tecavüzü önlemek ‘**düzeltici adalet**’in gereğidir. Nitekim pek çok ayet ve hadiste hırsızlık, gasp, ölçü ve tartıda hile, emanete hıyanet, kumar, tefecilik gibi gayrı meşru yollarla insanların birbirlerinin mallarını yemeleri; canlarına kastetmeleri, yurtlarından yuvalarından çıkarmaları yasaklanmıştır. Keza iftira, alay, arkadan çekiştirme, kötü lakap takma, kusur arama gibi gayrı ahlâkî davranışlarla başkalarını incitmeleri, itibar ve şahsiyetlerine zarar vermeleri; dinî, felsefî, siyasi tercih ve yaşayışları üzerinde baskı kurmaları da yasaklanan fiiller arasındadır.

Bir de hak sahiplerine verilmesi gereken maddi ve manevi haklar vardır. Bunlara da ‘**dağıtıcı adalet**’ denilmektedir. Bunların başında aile üyelerinin hakları gelir. Komşuluktan doğan haklara saygı, yardım ve himaye türü haklar da bu gruba girer. Daha genel olarak *Kur’an açıkça varlıklının mallarında yoksulların haklarının bulunduğunu belirtmiştir* (Zâriyât 51/19).

İslam’ın Mekke döneminin en başından Medine döneminin sonlarına kadar gelen pek çok ayette *ikram, it’âm, infak, ihsan* gibi kavramlarla malî yardımlaşma emredilmiş; böylece Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in öncelikli davalarından biri daima *yoksulları himaye etmek* olmuştur. Hatta -ilk dönemlerin muteber kaynaklarında verilen bilgilere göre- Hz. Peygamber, Mekke’nin fethedilmesinden önce, Müslümanlarla savaş halinde (*harbî*) olmalarına rağmen, putperest Mekke halkının yiyecek sıkıntısı çektiğini öğrenince, putperestlerin lideri Ebû Süfyân’a, muhtaçlara dağıtması için yiyecek yardımının yanında 500 dinar (altın) göndermiştir.

Bu bilgi, Hz. Peygamber’in, kendileriyle savaş halinde olunan bir topluluğa bile zorunlu ihtiyaçlarıyla ilgili maddi yardımda bulunmayı ‘dağıtıcı adalet’in gereği kabul ettiğinin, bu konuda din farkı gözetmediğinin açık kanıtıdır.